

Porovnávacia analýza možností hodnotenia a vyjadrení ku navrhovaným novým objektom v krajine a pamiatkových objektov/súborov

Analýza je spracovaná na základe nasledujúcich podkladov :

- 1) **Metodické usmernenie Pamiatkového úradu SR** k spracovaniu dokumentácie „Urbanisticko–historický výskum“ (interný materiál Pamiatkového úradu SR)
- 2) „**Metodika identifikácie a hodnotenia charakteristického vzhľadu krajiny**“ (CHVK) (Vestník Ministerstva životného prostredia, ročník, XVIII, čísla 1b, ISSN 135-1567, s. 2-51, spracoval SAŽP, Banská Bystrica Jančura, P., Bohálová, I., Slámová, M, 2010)
- 3) **Prístupy územno-plánovacích procesov** (zákon č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku v znení neskorších predpisov)
- 4) **Európsky dohovor o krajine** (EDoK - Florencia, 2000, ratifikácia SR 2005)

Úvod

Tento podklad vznikol na základe podnetu a požiadavky zástupcov KPU Banská Bystrica za účelom návrhu účinných požiadaviek a vyjadrení na hodnotenie návrhov vo významných územiach pamiatkovej ochrany.

Postup je založený na porovnaní a vzájomnom prepojení dvoch hore uvedených metodík.

Za základnú tézu považujeme „umiestnenie“ pamiatok v krajinnom prostredí, z čoho vyplýva (a) spresnenie terminológie (b) prepojenie a možné prelínanie oboch prístupov.

Materiál vyúsťuje do odporúčaní:

(1.) čo má obsahovať návrh koncepcie (plánu), projektu (programu) umiestnenie nových objektov v krajine a v pamiatkových súboroch, ktorý môžeme od autorov návrhov, vo vzácnych územiach požadovať,

(2.) všeobecné požiadavky na návrh nových objektov v hodnotných (vzácných) krajinách a pamiatkových súborov.

Poznámka :

*uvádzané **termíny** sú podľa potreby definované buď v pôvodnej podobe, ale modifikované, tak aby umožňovali obojstranný „krajinnársky“ aj „pamiatkársky“ výklad. Uvádzaná je (a) zaužívaná (pamiatková) terminológia – v pôvodnom znení, alebo upravená, prispôbena. alebo (b) ďalšie súvisiace termíny (atribúty, vlastnosti krajiny), tiež špecifiká terminológie pri integrovaných prístupoch – tie termíny ktoré sú používané v krajinnárstve a súvisia s ochranou pamiatkového fondu*

Obsah podkladu :

1. Atribúty prírodnej a kultúrnej krajiny I.- **základné charakteristiky vizuálnej identifikácie a interpretácie krajinného priestoru**
2. Atribúty prírodnej a kultúrnej hodnoty krajiny II. -**hodnotovo-významové vlastnosti krajiny** a v nej sa nachádzajúcich pamiatkových objektov a súborov
3. Vizuálny impakt / riziká narušenia vzhľadu hodnôt krajiny / identifikácia porúch – symptómov (narušených, negatívnych znakov) v krajine a pamiatkových súboroch

1. Atribúty prírodnej a kultúrnej krajiny I

základné charakteristiky vizuálnej identifikácie a interpretácie krajinného priestoru

- 1.1 Ako prvé je potrebné **posúdenie pozície pamiatky v krajine**, krajinnom prostredí (okolí pamiatky) a zjednotenia pojmu „**kultúrna krajina**“.

Špecifiká terminológie pri integrovaných prístupoch

- krajine nie je pripisovaný význam klúčovej priestorovej entity - prostredia, ktorá v sebe obsahuje tak fenomén prírodných ako kultúrnych pamiatok, respektíve kde sú tieto fenomény „umiestnené“
- v ochrane prírody a pamiatok je **krajina** reálne považovaná „iba“ za „časť“ priestoru, respektíve „obklopujúci“ fenomén. Krajina nie je „len“ javisko a vôbec nie „kulisa“. **Krajina je obklopujúci priestor** tak prírodných ako kultúrnych pamiatok.

Pri definovaní pojmu krajina môžeme použiť geografickú terminológiu – definovať ju ako vymedzenú časť geosféry, alebo krajinnno-ekologickú terminológiu - ako geo-ekologický komplexný systém.

Krajina (univerzálny výklad) : „krajinu môžeme chápať ako súbor charakteristických znakov“ (presnejšie reprezentatívnych, typických, špecifických, korešpondujúcich znakov)

Kultúrna krajina predstavuje „kombinované diela prírody a človeka“, alebo „rozmanitosť prejavov interakcie medzi ľudstvom a jeho prírodným prostredím“.

1.2 Následne je potrebné posúdiť **vizuálne charakteristiky krajiny**

– charakteristické črty (prvky, objekty) krajiny (v zmysle Európskeho dohovoru o krajine), krajinej fyziognómie, horizontálne a vertikálnej (3D) štruktúry

Zaužívaná terminológia: územie kultúrnej krajiny s pamiatkovými hodnotami, situovanie pamiatkových objektov a pamiatkových súborov (fondu) v prostredí, okolí, krajine, základné kompozičné princípy,

Ďalšie súvisiace termíny (atribúty, vlastnosti krajiny) : krajinný obraz, charakteristický vzhľad krajiny, krajinný ráz

Krajinný obraz (obraz krajiny) je vizuálny vzhľad krajiny. Krajinný obraz je prejavom hmotných (fyziognomických), vizuálne identifikovateľných priestorových vlastností krajiny. Krajinný obraz predstavuje „kombináciu“ tvarov geo-reliéfu (konfigurácie terénu) a usporiadania zložiek štruktúry krajinej pokrývky (kompozície objektov).

Zaužívaná terminológia (upravené, prispôsobené):

Vonkajší obraz územia – situovanie pamiatkového súboru v okolitom priestore / prostredí = krajine - panoráma, silueta

Vnútorň obraz územia - priestorová štruktúra, spravidla sídelných jednotiek (hradiská, hrady, mestá, dediny, usporiadanie ulíc a budov), alebo v krajine vizuálne uzavreté celky (údolia, kotliny, úvaliny, ohraničené lúky...)

Hmotová skladba zástavby (upravený výklad) - objem súboru objektov, proporcie, mierka, konfigurácia tvarov, ich vertikálne usporiadanie.

Objektová skladba územia (upravený výklad) - kompozícia súboru objektov, ich horizontálne usporiadanie.

Použitie krajinárskych prístupov :

Vizuálne exponované priestory – významné pohľady na hodnotné objekty a ich súbory v krajine.

Zaužívané prístupy :

V pamiatkovej praxi sú obdobne, ale nie tak presne špecifikované vizuálne vlastnosti priestoru, kde sa súbor významných objektov vyskytuje. Identifikáciu a hodnotenie krajiny vymedzujú nasledovné termíny

- charakteristické pohľady
- siluety a panorámy
- dominanty, akcenty
- identifikácia kompozičných osí.
- diaľkové pohľady, identifikácia diaľkových pohľadov

Pre každé územie / krajinu sú charakteristické ich optometrické vlastnosti, nemožno paušálne hovoriť len o „diaľkových“ pohľadoch, či siluetách....

Optometrické, vizuálno-optické vlastnosti krajiny = rozľahlosť krajinného priestoru – vyjadrujú exaktné rozmerové charakteristiky krajiny. Patrí sem vizuálna identifikácia a hodnotenie krajiny na základe vizuálnej rekognoskácie terénu.

Identifikujeme a hodnotíme: Pohľadové charakteristiky krajiny. Priestorové parametre krajiny:

- rozľahlosť (šírka, hĺbka, výška krajiny, vzdialenosti, dĺžky...)
- kategórie dohľadnosti (viditeľnosť, vzdialenosť....)

Vizuálne polia sú územia o určitej ploche, odkiaľ vidíme ten istý pohľad na krajinu a jej časti. „Vo vnútri“ vizuálneho poľa je vhodné voliť jedno reprezentatívne stanovište. Vizuálne polia sa „skladajú“ z :

- vizuálnych sektorov - uhol pohľadu na objekt
- vizuálnych pásiem - vzdialenosť od objektu

Stanovište reprezentuje miesto, odkiaľ môžeme vidieť charakteristický pohľad na krajinu s prevažujúcim zastúpením reprezentatívnych (charakteristických) znakov krajiny.

Poznámka : bolo by vhodné rozšíriť uvádzané termíny a ich zjednotenie.

2. Atribúty prírodnej a kultúrnej hodnoty krajiny II.

Hodnotovo-významové vlastnosti krajiny a v nej sa nachádzajúcich pamiatkových objektov a súborov

Zosúladenie terminológie :

Hodnota krajiny je dôvodom pre jej ochranu (**hodnota vyžaduje ochranu**).

Pamiatková hodnota je súhrn významných historických, spoločenských, krajinných, urbanistických, architektonických, vedeckých, technických, výtvarných alebo umelecko-remeselných **hodnôt, pre ktoré môžu byť veci predmetom individuálnej alebo územnej ochrany.**

Hodnota krajiny (krajinný ráz, génus loci). Vyjadruje vzácnosť krajín a ich častí, podľa axiologických výberových kritérií, špecifik a neopakovateľnosti ich výskytu.

Krajinný ráz (KR) prírodná, kultúrna a historická hodnota (charakteriska) krajiny. Krajinný ráz je hodnotením vzácného a významného v obsahu krajiny.

2.1 **Hodnota prírodného a kultúrneho dedičstva** (prírodnej a kultúrnej pamiatky) je v súčasnosti chápaná integrovane - ako súbor výnimočných, vzácných (hmotných, nehmotných) atribútov (v zmysle Európskeho dohovoru o krajine).

Výnimočná hodnota – súvisí s výnimočným príklad výskytu daného fenoménu

Intaktnosť (celistvosť, neporušenosť, zachovalosť) pamiatkových súborov.

Identita (zhodnosť, totožnosť), mimoriadny duchovný vzťah ľudí s prírodou, rozmanitosť interakcií medzi ľuďmi a ich prostredím,

2.2. Ochrana pamiatkového fondu

Zaužívaná terminológia a prístupy :

Prvoradým záujmom pri riešení pamiatkovej ochrany v týchto územiach je **ochrana pamiatkových hodnôt**. Jedným z hlavných cieľov je **vymedziť podmienky ochrany a revitalizácie pamiatkového fondu**.

Poznámka:

v danej analýze sú zvýraznené tie vzťahy, kde je uvádzaná krajina alebo jej atribúty.

Pamiatkové územie je krajinný územný celok sústredených pamiatkových hodnôt vyhlásený za pamiatkovú rezerváciu alebo pamiatkovú zónu.

Pamiatková rezervácia je územie s veľkou koncentráciou nehnuteľných kultúrnych pamiatok, ktoré možno topograficky vymedziť.

Pamiatková zóna je územie kultúrnej krajiny s pamiatkovými hodnotami ktoré je možno topograficky vymedziť.

Ochranné pásmo je územie vymedzené na ochranu a usmernený rozvoj prostredia alebo okolia nehnuteľnej kultúrnej pamiatky, pamiatkovej rezervácie alebo pamiatkovej zóny.

3. Vizuálny impakt / riziká narušenia vzhľadu hodnôt krajiny

identifikácia porúch–symptómov (narušených, negatívnych znakov) v krajine a pamiatkových súboroch

3.1 Prístupy územno-plánovacích procesov

Regulatívy ochrany pamiatok v územnom plánovaní podľa stupňov ÚPD (územných dimenzií) stanovujú zásady :

Územný plán regiónu stanovuje zásady a regulatívy ochrany kultúrnych pamiatok, ktoré predstavujú návrh koncepcie ochrany a využitia kultúrneho dedičstva.

Územný plán obce stanovuje zásady a regulatívy ochrany a využívania kultúrno–historických hodnôt a významných krajinných prvkov predovšetkým vo vzťahu ku návrhu funkčného využitia územia.

Územný plán zóny ustanovuje zásady a regulatívy začlenenia stavieb do okolitej zástavby, do pamiatkových rezervácií, do pamiatkových zón a do ostatnej krajiny.

Poznámka:

uvedené sa týka aj posudzovania dokumentácie návrhu nových objektov v prostredí.

3.2 Zaužívané prístupy

Pozitívne a negatívne javy voči pamiatkovým hodnotám, prvky a zásahy v pamiatkovom území.

- **Požiadavka na zachovanie a ochranu historických dominánt a kompozície** výškového zónovania sídla a prípadné odporúčanie korekcií v prospech eliminácie narušených vzťahov (ak sídlo nemá dominanty, vyjadriť to)

- **Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu výškového a priestorového usporiadania objektov** údržba a regenerácia hodnotného hmotového usporiadania, na zachovanie a rešpektovanie výškového zónovania jednotlivých objektov a ucelených štruktúr

- **Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu charakteristických pohľadov, siluety a panorámy územia v kontexte s krajinou a pohľadových uhlov** z jednotlivých dôležitých priestorov, pre pamiatkové územie

- Potrebné je túto požiadavku uplatniť aj pri pohľadoch z pamiatkového územia smerom von na okolitú krajinu. Stanoviť požiadavky na ochranu údržbu a regeneráciu charakteristických pohľadov vo vnútri pamiatkového územia.

Vyjadriť sa aj k rušivým prvkom (objektom) v rámci tejto kategórie a premietnuť ich.

- Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu ďalších kultúrnych a prírodných hodnôt územia. V tejto kapitole je potrebné stanoviť požiadavky na **špecifické hodnoty prostredia**,

3.3. Použitie krajinárskych prístupov :

- porovnania súčasného stavu s možným rizikom zániku významných krajinných prvkov ako charakteristických znakov krajiny

- vizuálna kapacita krajiny, alebo „správne začlenenie stavby do krajiny“, znamená to čo krajina dokáže vizuálne kvantitatívne a kvalitatívne absorbovať

Vizuálna kapacita krajiny (správne začlenenie stavby do krajiny)

Vizuálna kapacita horizontov a obzoru súvisí s existujúcimi a umiestňovanými objektmi na líniiach tvoriacich vizuálnu hranicu vrcholových častí terénnych tvarov, obrysy reliéfu od popredia pri pozorovateli po najvzdialenejší horizont na obzore.

Komparatívna analýza pozostáva z porovnania súčasného stavu = začlenenie nových objektov do krajiny, s možným rizikom zániku významných krajinných prvkov ako charakteristických znakov krajiny. Využitie vizuálnych simulácií, fotografií súčasného stavu a podľa potreby aj 3D modely.

Týmto spôsobom vieme identifikovať poruchy a vizuálny impakt ako symptomatické javy, ktoré sa prejavujú ako príznaky, odchýlky od rovnovážneho stavu. Tým vzniká rozdiel medzi tým „čo má byť“, čo bezporuchovo funguje a tým, čo je narušené, čo „nefunguje“. Z rozdielu znakov a príznakov vychádza symptomatika - identifikácia porúch.

Syntagmatická analýza / spôsoby posudzovania kvality a hodnoty znakov:

Použitím syntagmatickej analýzy sa dozvieme, ktoré znaky určujú významy v krajine a nezameniteľne charakterizujú krajinu. Syntagmy sú spravidla dvojice susediacich znakov, ktoré vytvárajú nezameniteľný veľkostný, tvarový, či významový kontext.

Vychádzajú zo základných pravidiel kompozície. Slovo syntagma (gr. σύνταγμα) znamená príbuznosť, zoradenie, zladenie, usporiadanie = pravidlo „kontaktu“ susediacich a súvisiacich znakov. Za syntagmy môžeme označiť usporiadanie dvoch a viacerých znakov vedľa seba. V elementárnom vzťahu je to binárny (bitový) kontext. Susediace, alebo súvisiace znaky majú nezameniteľné vzťahy. Tvar, proporcie, veľkosť, mierku, tektoniku, textúru, materiál...

Kontext znakov v (krajinnom) prostredí. Znaky sa v krajine vyskytujú vedľa seba (v kontakte susediace, alebo v kontexte súvisiace), označujeme ich ako syntagmy. Vytvárajú vzájomný logický súvis. Napríklad hrad na skalnom brale, vodopád v rokline, strom na lúke, kríž s lipami, senník na lúke, baňa a halda, chata v rekreačnej krajine a pod. Objekty v krajine majú svoju veľkosť, proporcie, svoju textúru, farbu. Navzájom sa dopĺňujú a vytvárajú súlad, pokiaľ je krajina usporiadaná harmonicky. Syntagmatická analýza je dôležitou súčasťou posudzovania a hodnotenia umiestnenia stavieb v krajine.

Kritériá hodnotenia znakov

- opakujúce sa – typické, spoločné opakujúce sa znaky (krajinný obraz)
- odlišné – zriedkavejšie sa vyskytujúce znaky
- neopakovateľné – individuálne a výnimočné

Posúdenie pôsobenia znakov v CHVK:

- (+) podporujúce znaky, ktoré sa pozitívne podieľajú na CHVK
- (0) neovplyvňujúce, neutrálne znaky,
- (-) symptómy, rizikové znaky, znižujúce hodnotu krajiny.

Diagnostika symptómov, disproporcie v krajine sa javia ako symptómy, príznaky (a) narušenia vzhľadu a príznaky (b) funkčných porúch v krajine znižujúcich hodnotu ChVK (respektíve krajinného rázu).

Pohľadové poruchy súvisia predovšetkým s krajinnno-estetickými vzťahmi a často vznikajú porušením kontextu vizuálno-hodnotových významov z hľadiska kultúrno-historických kritérií.

Cieľový krajinný typ a návrh cieľového stavu krajiny vyplýva z celkového usporiadania krajinných štruktúr a je zhodný s požiadavkou EDoK na cieľovú kvalitu krajiny. Cieľový stav kvality krajiny definujeme ako krajinný typ, ktorý je systémovo zhodný s existujúcim (vhodným), potenciálnym, smerom k žiaducemu (budúcemu) typu krajiny.

Identifikáciu znakov z predošlého kroku dopĺňame o ich hodnotové vzťahy. Aplikácie axiologických prístupov umožňuje definovať pozoruhodnosť, atraktivnosť, príťažlivosť miesta.

- (a) významné lokality prírodného dedičstva (chránené územia prírody)
- (b) významné lokality kultúrneho dedičstva (významné pamiatky v krajine)
- (c) génus loci, image a publicit územia
- (d) regionálne špecifický krajinný ráz

Záver :

Čo môžeme použiť ako požiadavky vo vyjadrení o novom návrhu ?

Po vyššie uvedenej analýze môžeme konštatovať, že je výhodné využiť tak pamiatkársky, ako aj krajinársky prístup a pre formulovanie vyjadrení použiť nasledovné požiadavky:

- odborné spracovanie podkladov (dokumentácie) situovania objektov vo vzácnych a chránených územiach
- vizuálna interpretácia (simulácie) vonkajšieho a vnútorného obrazu, hmotovej a objektovej skladby navrhovaných objektov a súboru objektov
- určenie symptomatických rizík (kedy nevzniká a kedy už vzniká porucha-impakt)
- určenie monitorovacích stanovišť na snímanie pohľadov (panorámy, siluety), významných viewpoint – ktoré môžu byť aj chránené
- s určením optometrických charakteristík krajiny (rozľahlosť krajiny, vizuálne polia)
- fotodokumenácia a rozbor vlastností predmetného priestoru
- posúdenie intaktnosti a syntagmatický súlad objektov s okolitými objektmi, ich súbormi a krajinou
- dodržanie proporcie, mierky, kompozície navrhovaných objektov v kontexte s existujúcimi objektmi a okolím
- posúdenie funkčného kontextu a spojitosti celku a jeho častí (technologický súvis, napríklad hrádza, výpustný objekt, bezpečnostný prepad, sprievodné objekty)
- posúdenie štrukturálneho súladu a funkčnej prepojenosti s existujúcimi vzťahmi

spracoval:
Doc. Ing. Peter Jančura, PhD.,
apríl 2013